

Pat Dist.

1856

PALAPALA MAKAHIKI
 A KA
PERESIDENA A KA PAPA HOONAAUAO,
 I HELUHELU IA IMUA O KA AHAOLELO HAWAII,
APERILA 1856.

*Imua o na 'Lii a me na Luna Makaa'inana o ko Hawaii Pae Aina, i
 akoakoa iloko o ka Ahaolelo:*

E like me ke kanawai i kakou inoaia e ka Moi i ka la 7o Mei i hala aku nei, ua hoopau ke Alii i ka Oihana Kuhina Aopalapala, a ua hoonoho iho i Papa Hoonaaauao, oia hoi, ka Mea Kiekie L. Kamehameha, Mea Kiekie E. H. Allen, a owau hoi, kona Peresidena. Nolaila, e like me ia kanawai na'u no e hai aku i na hana iloko o ka Oihana Hoonaaauao no ka makahiki 1855. Ua hapai koke ka Papa Hoonaaauao i ka hana, a ua halawai pinepine, a ua nui ka luhi, a me ka manawa lilo, o ko'u mau hoa. He nui hoi ko laua kaumaha ma ka lava mau oihana iho. Ua pau i ka palapala ia na hana a makou iloko o ka buke, a ua hoikaika makou e hooponopono i keia hana nui me ka pololei maoli i oluolu like na mea a pau. Ma keia hoike ana e hana no au, e like me na makahiki elua i hala aku nei, penei:

1, O na Kula Lilii o ke Aupuni

2, Na Kula Wae.

3, O kela mea keia mea pili i ka oihana o ka nupepa ma ka olelo Hawaii; o ka poe mare, o ka poe hanau, o ka poe make, o ka noho ana o na kanaka, o na aina o na kula, na palapala helu no ka loa mai a me ka lilo aku, a pela aku.

I. O NA KULA LILII O KE AUPUNI.

Eia ka hana mua o ka Papa Hoonaaauao, o ka hoolaha aku i kekahi olelo ao i na kahukula, a me na kulu, a me na makua, a me na mea kuleana a pau iloko o ka naauao. Ua hoike nui aku makou i ke ano o ka makou hana, a me ka pono nui o ka naauao, a ua kabea hoi makou i na mea a pau i kokua i keia hana. Eia ke kope o na palapala nei, ua hoailona ia E. E ike a'ane'i ka Ahaolelo i ko makou manao ma kekahi mau mea ano nui, pau e ka manawa ke hoike aku ma'ane'i.

Ua unuhi ia keia mau hua helu malalo mai loko ae o ka papa hoike no na kula, a me na palapala helu dala, o kela hapaha keia hapaha, ua hui ia me keia, a ua hoailona A, B, a ua maopopo malaila ke ano nui o na kula lilii iloko o 1855.

Hawai
 Rare
 L
 977
 182
 1856

O ka nui o na kula liliu o ke aupuni i ao ia ma ka olelo Hawaii iloko o 1855, eia,	363
Ka nui o na haumana a pau,	10,076
Ike i ka heluhelu palapala,	5,616
Ma ke kakau lima,	4,031
“ ka helu,	3,918
“ ka palapala honua,	3,512
“ ka pakoli,	2,906
Ka nui o na la kula ke mabele ia,	140 132-1000
Na haumana iloko o kela kula keia kula,	27 76-00
Kala lilo no ke kula hookahi i ka makahiki,	\$71 59
“ “ ka la hookahi,	,51
Lilo no ka haumana hookahi no ka makahiki,	2 57 8 10
“ “ “ “ no ka la hookahi,	0 01 4-5

Dala loa mai a lilo aku uo na Kula.

Ma ka palapala helu i hoailonaia B, a me na pepa i huipu ia, e maopopo i ka Ahaolelo ka loa a pau, a me ka lilo no ka auhau kula iloko o 1855.

Eia ka nui o na dala loa mai ma ka auhau kula, \$2, iloko o 1855.	\$41,382 46
Oia hoi \$16,413 08 ka oi mamua o ka loa iloko o 1854.	
Kala lilo no na kula liliu iloko o 1855,	\$25,604 05
Koena i na Puuku e like me ko lakou palapala, Dek. 31,	15,768 30
Uku panee o ke dala hoomoe,	365 84

	\$25,979 89
Kala lilo no ka uku kumu,	\$18,851 21
“ na hale kula,	3,226 10
Lilo no ka uku no na kahukuia, a me na Puuku, a me ka lako,	2,877 74

E ike ka Ahaolelo me ka olioli i ke kumu o keia loa nui ma ka auhau kula; eia no, o ke kanawai o kela makahiki, e olelo ana e helu mua i na kanaka a me na holoholona mamua o ka ohi ana i ka auhau. Ua puka ka pono o keia kanawai ma na kula a pau. Ua pilikia io no kekahi poe ma ia kanawai, ua auhau hewa ia no, a he mea hiki no ke hoooponopono ia mea i keia makahiki; aka, ua ano e ka maikai o na kula malaila; ua puka nae ia kanawai i ka hapa hope o ka makahiki. Ua hai aku no au mamua ma na palapala makahiki, i ka pilikia loa o na kula no ka loa ole o ka auhau kula. Ma kekahi mau apana, aole i loa ka hapalua o ke dala, a nolaila, ua ili ke kaumaha o na kula maluna o kekahi poe, a ua pakele kekahi poe ano ikaika no, a me ka waiwai. He paewaewa ia, a ua pau no nae paha ia hewa, a e pomai-kai ana ka lehulehu malaila.

Ua emi ka nui o na kula iloko o 1855, malalo o ko 1854; eia ka emi, 49. No ka hoohui ana o na kahukula i na kula liliu, i ole e poho ke dala; a e loihi hoi ka manawa kula. Ua aoia na kahukula e hana pela, a ua hele aku kekahi mau haumana i ke kula haole. He 165

wale no ka emi o na haumana iloko o na kula maoli, a ua nui e aku na haumana i hele aku iloko o na kula haole. A nolaila, ma ka hui ana ua mahuhua iki ka nui o na haumana i ka makahiki 1855.

No Hale Kula.

He mea hilahila na hale kula o kakou ke nana'ku. Aole kupono ka hapa nui o na hale no ke kanaka e noho ai iloko; aole loa hoi kupono no ka hana kiekie, oia hoi, ka hoonaaauao ana i na kanaka i makaukau lakou no ka hana naauao; a pela ka nui o na hale, a hiki i keia manawa, he mau hale pili wale no, aole papa hele, aole pani no na puka, aole lako, a, ua hemo ka pili o kekahi. Aka hoi, iloko o ka makahiki i hala, ua mahuhua ka hana ana ma na hale kula, a ua loa kekahi mau hale maikai. Eia ke kumu o keia hana ana, o ka haahaa o ke kumukuai o ka papa, a me ka laau haole, o ka nui o ke dala kekahi, a me ka makemake nui o na makua e loa na hale kula maikai ma kekahi mau wahi. Ua hui na makua me ke aupuni, a ua hana i mau hale paa hale laau kahi, he hale pohaku kekahi, he hale lepo kekahi i hale kua, a me ka hale pule kekahi. Ua lana ko'u manao ma ka palapala o keia makahiki aku e hai aku ia oukou, ua holo mua keia hana. O ka lea mai o ke dala auhau kula ka mea e hiki ai i na kabukula ke hoomaopopo i ka nui o ke kala, a e hooaawale i kauwahi puu no na hale kula. E hoikaika no ka Papa Hoonaaauao ia lakou e hana pela. No ka mea, pono ole na kula ke ino na hale, ma keia aina oluolu, ino no, pilikia no; aole hoi he mea e ae e maopopo ai ka holo mua o ka labuikanaka ma ka naauao, e like me na hale kula maikai, e ku ana ma na kauhale a me na awawa, a me na wahi a pau, a puni ka aina.

No ka hele o na haumana i ke Kula.

Ma Honolulu a me Lahaina wale no ka hele ole o na kamalii i ke kula, no ka nui o ka hooawalewale a ma ka hoikaika wale no o na luna, ka mea e hele ai na kamalii i ke kula; ma na wahi e ae hele nui na keiki i ke kula; kakaikahi na kamalii kuaaina hele ole i ke kula, ua hele mau ka nui. A aole no ka ikaika o na makua paha ka hele, aole no hoi no ka makemake i ka naauao; no ke kanawai no e olelo ana e hele na kamalii a pau i ke kula. Ua maa no i na keiki a me na makua e hele i ke kula oia kekahi. Aole pilikia malaila, e like me ka wa manua. Ma Lahaina a me Honolulu aneane pau ka pilikia, no keia mea, no ka ikaika o na kahu a me na luna, a no ke kokua o na makai.

No ke Kaapuni.

Iloko o ka makahiki i hala, no kuu kaawale i na hana e ae o ke aupuni, ua kokoke elima malama i lilo i kuu kaapuni ana i keia pae aina e hooonopono, a e paipai i na kula. Ua pau loa keia pae aina ia'u i ke kaapuni ia, a ua hoike au i na kula a pau, ekolu haneri e keu, ka nui; a ua hoikaika au i na luna a pau o keia oihana, e hana pono i ka lakou hana; he kanaka maoli ka nui. Ua hoikaika no hoi au i na makua mai o a o e manao nui i na kula, kahi e aoia ai ka lakou mau keiki. Ma keia hana a komo au iloko o kekahi apana ua hooluulu

au i na kula, e hoike ma kahi kupono, a ma kahi kupono ole ke hoo-
uluulu i na kula ma kahi hookahi, ua hele liliu au i na kula pakahi, a
ua nana au i ka makaukau a me ka hemahema, a me ko lakou lako i
ka palapala, ko lakou hele i ke kula, a me ka hele ole, a me ko lakou
noho ana. A pau ia, ua ao aku no au, a me ka pai ai aku ma ka na-
auao. Ua hoikaika au i na makua ma kela mau hoike, a ma kuu
nana, ua makepono no ka paipai ana; ua welhewehe no hoi au i na
kanawai no keia oihana imua o lakou, a ua hooponopono i na mea
hihia. Pela wale no ka hana i kela apana keia apana.

Eia kekahi mea ano nui.

Aole haule ia'u i ke kaupuni ana ka paipai i ka hana lima, o ka ma-
hia i ka nui. Ua kauoha mai ka Moi ia'u e olelo nui ma keia mea, a
ua hana au pela; no ka mea, o ka hana kekahi mea e pau ai ke kolo-
he, a e pono ai ka noho ana o na kanaka. O ka palaualelo ke kumu
nui o ka noho ino ana. Makemake na kanaka a pau e loa mai ke
ola ma ka noho wale. Ma kekahi mau wahi ua hana ia na aha hui
mahiai, a ua komo na kane me na wahine iloko. Pela ma Lahaina a
me Hilo, a ua komo nui no, a ua kakau i ko lakou inoa.

Ma kekahi hoike nui o na kula a pau, ma Molokai iloko o Sepete-
maba, ua olioli au ma na mea i hoikeia mai, e na makua a me na kei-
ki. Ua mahi kalo kekahi mau kula, a ua loa mai \$50 a \$150 pakahi
iloko ia makahiki. Ua mahi hoi kekahi poe i ka uala, a me ka ipu, a
ua waiwai malaila; a ua hoike mai na kaikamahine iloko o ke kula a
Kuaita i na papale wahine, a me na palule, a me na pukaki, a me na
lole moe a lakou e hana ai, a ua maikai maoli. He nani ia no lakou,
a me ko lakou kumu. Pela no hoi ma Hana, Maui, ua hoike nui me
ia, a ua olioli maoli au ma ka ike ana.

Mai kuu wa i komo mai ai iloko o keia hana e malama i na kula, a
hiki i keia wa, he mea mau keia ia'u e paipai i keia hana, a ua kuka
pinepine ka Papa Hoonaaauo no keia mea me ka imi nui hoi i ka mea
e holo ai na hana a na kanaka. Ua maopopo loa ia makou, aole kupono
na hana a pau, ma ka hana ku i ka naauao wale no e pono ai. E hui
ka ike me ka hana a ka lima; ua aneane makehewa ka hana me ka
naaupo. Ua hanohano ka hana lima ma Pelekania a me Nu Enalani,
aole ia he mea hanohano ma Aferika a me Polunisia. No ke aha?
No ka mea, he hana kela mamuli o ka naauao a me ka ike, a ua loa
ia mau mea iloko o na kula. Ua mahalo kakou i ke kanaka paahana
ke hui ka noonoo me ka hana a kona lima; a ua hoahawaha kakou
i ka pake hana wale me ka naaupo; me he mea la, he mea uhone ole
ia. Nolaila, ua kupono o ka hui o ka hana lima me ka oihana hoonaa-
auao. Ua pili loa, a ua pono e hele pu i mau mea elua. E like me
ka'u olelo ma na palapala makahiki mamua, ua nui na kamalii kane
me na wahine i hele i ke kula, a ua loa kekahi ike, a mahope, a hiki
i ka makahiki 14 a 15 paha, haalele i ke kula, a hoi nui ma ka noho
wale, a me ke kolohe. He mea kaumaha keia. Eia koe, o ka imi i
mea e komo ai ia poe iloko o na hana maikai, e like me ka mahiai.
Ina pela, alaila pono; ina aole pela, aole no e ko ana keia hana hoo-
naauao. Ma Hawaii nei, e like me na aina naauao a pau, ua hele pu

ka hana a me ka waiwai, me ka ike a me ka noho maluhia o ka lehulehu; oia hoi, ma kahi maikai na kula a me na ekelesia, malaila ka noho maluhia o na kanaka, lilo nui lakou i ka hana a me ka noho pomaikai o na kanaka

Ma ka nana i na kula liliu o ke aupuni, ua oi, iloko o ka makahiki i hala aku nei, ka maikai mamua o na makahiki i hala aku nei. Ke hai aku nei au i keia mahope o kuu ike maka ana, aole ma ka lohe wale. Ua oi loa aku ka maikai mamua o na kula o 1847, ka makahiki a'u i komo mai ai iloko o keia hana, aole nae i pau ka hemahema.

II. NA KULA WAE.

Eia na kula wae malalo o ke aupuni: o ke Kula Nui ma Lahainaluna, a me ke Kula Alii ma Honolulu, a me ke kula hapa haole ma Honolulu, a me na kula he umikumamaono ma ka olelo Pelekania.

Ke Kula nui ma Lahainaluna.

Eia mai ka palapala makahiki a na kahu o ia kula, ua hoailona ia me keia L. Ua maopopo ka maikai o ia kula iloko o ka makahiki i hala; ua kanawalu na haumana. He 16 i puka iwaho iloko o Iulai i hala aku nei. Ua mau no ke kula ana ia makahiki koe wale no na manawa hoomaha. Ua hoopaiia kekahi mau haumana no ke kelohe, aka, ua maikai ka noho ana o ka nui. Aole emi iki ka makemake o na haumana e ike i ka olelo Pelekania. Ua makemake loa no hoi e ike i ka malama buke helu dala.

Ua maikai na hale a pau o Lahainaluna i keia wa. Ma ka haawina \$800 e ka Ahaolelo o kela makahiki, no ka haahaa o ke kumukuai o ka laau, ua paa ka hale akau i ka pili laau, a me ka hale paipalapala, kahi e moe ai na haumana i keia manawa.

Eia kakahi mea hai aku, ua nui ka poho, e hiki mai ana i kela kula, no ka haalele o W. P. Alexander. No ka nawaliwali o kona kino e hoi ana ia i kekahi hana e, a ua waiho ia kana palapala haalele imua o ka Papa Hoonaaauo i ka la mua o Maraki, a eia malalo nei ka olelo hooholo no ia mea:

"*Hooholoia*, Ma ka ae ana i keia manao a Alakanakelo, ke poo o ke Kulanui ma Lahainaluna, ua minamina loa keia Papa no ka pilikia e haalele ai oia i kela kula, kahi e noho ai oia i keia mau makahiki umikumamakolu, me kana hana akamai a me ke kupono i ka makemake o ka lehulehu. Ke hai aku nei hoi makou i ko makou mahalo i kona ao ana i na haumana, a me kona ano maikai, a me ko makou makemake e loa nui ka pomaikai ia ia ma keia hope aku."

Aole loa ka hope o Anakanakelo a hiki i keia la.

Kula Alii.

Ua komo ke kumu e noho nei, oia hoi o M. B. Beckwith, iloko kana hana i ka la 20 o Iune i hala aku nei. No kona mai loihi, kona komo ole mamua. Ua ao kana wahine i na karnalii liliu mamua, a mahope mai, ua lilo ia hana i ke kaikamahine a Mika Holo, a hiki i keia hapaaha iho nei. No ka emi o na haumana, hoopaiia kumu wale no i keia wa. O kona uku makahiki i hooholoia mamua ua \$1,500, a me ka

hale e noho ai. Ua hoololi ia keia, me ka ae like o ke kumu a me ka Papa Hoonaaauao, a ua haawiiia kona uku makahiki \$1,800. a nana no e imi i kona hale e noho ai. Ua loaa ke dala e pono ai keia kula ma ka uku o na haumana, a me ke dala loa mai ma ka hoolihualima i ka hale kula alii kahiko. Eia mai ka palapala helu i ka loa mai, a me ka lilo aku, no ua kula alii nei, i hoailona ia L.

O ka nui o na haumana ma ia kula iloko o ka makahiki i hala, ua 89; 51 keiki kane, 30 kaikamahine; keiki maoli 21, hapahaole 16, keokeo 48. Ma ka mabele like ana ua 55 haumana iloko o na hapaha hookahi, a me ka lua, iloko o ka hapaha ekolu, ua 49.

Eia mai ka palapala a ke kumu ua hoailona ia W, he mau mea ano nui maloko. He kaumaha kona mana no ka hele pokole o kekahi mau haumana i ke kula; aole loa ka pono ia lakou, a ua poino ke kula malaila. Aole pau keia hewa; e pau ana no nae paha, no ka mea; ua paa ka mana a ka Papa Hoonaaauao e uku na haumana a pau i komo ilaila, no ka hapaha okoa, ke kuu ole ia lakou e ua papa nei.

Ua hele mau no nae na haumana kamaaina o ia kula, wahi a ke kumu; kakaikahi ka poe hele ole; ua maikai no hoi ka noho ana, a ua holo mua ma ka ike. Elimawale no haumana i hoopaiia ke kino no ka hewa, a ua kipaku ia ekolu, no ka malama ole i ke kanawai o ke kula.

Hoohalahala no hoi ke kumu no ka hele kakaikahi o na makua e nana i ke kula, he mea ia e lana ai ka mana o ke kumu me na haumana, a e hoihoi ai ka naau ke hele ilaila ka poe naauao e nana. He hana pilikia a me ke kaumaha ke ao kula, a ua pono no ke aloha aku na mea a pau i ke kumukula hana ikaika a me ka malama pono.

Eia kekahi mau mea e poino ai keia kula Alii, iloko o ka makahiki i hala aku nei, oia hoi o ke kokoke mai o ke kulanui (College) ma ka Puhahou; ua hele ilaila ka nui o na haumana ike, kona mea i mahalo ia ai mamua. Eia kekahi, o ke kula ole; nolaila hele kekahi poe kamali i na kula e ae, uuku ka lilo, a au noho wale kekahi ma ka hale. Ua maikai no nae keia kula, ua ku ma kehi kokoke ma Honolulu, ua ikaika ke kumu a e holo ana no ka hana.

Penei ka palapala helu dala o ia kula i ka Ia 31 o Dekemaba, 1855:

Koena dala Ianuari 1, 1855,	\$73 91
Loaa i na haumana iloko o ia makahiki,	1,524 40
Loaa ma ka uku hoopanee,	596 90

\$2,195 21

LILO AKU.

Ka uku o ka Kumu,	\$1,500 00
Lilo no kela mea keia mea,	695 21

\$2,195 21

Kula Hapahaole o Honolulu.

Ke mau nei ka nobo kumu ana o G. B. C. Ingraham ma ia kula. Ma kana palapala makahiki i hui ia me keia e hoailona ia K, ua mao-

popo ka maikai o ia kula iloko o ka makahiki i hala. O ka nui o na haumana a pau 79; 57 keikekane, 22 kaikamahine; hele i ke kula i kela la keia la 48.

Ua haawi kela Ahaolelo i \$1,500 e pono ai ia kula. Ua komo ilaila ke kala loa mai ma ka auhau i na haole ma Honolulu, a ua lilo ia i kumu paa e mau ai ia kula.

Ua hooalahala kekahi poe haole ma Honolulu nei no keia auhau kula, e pono ai keia kula hapahaole, a ua hoole loa kekahi poe, a ua hoopii imua o ka aha hookolokolo kiekie. Ma ka olelo hooholo, akamai a me ke kupono a ka lunakanawai kiekie o Lopikana, ua pau keia pilikia i ko'u manao; ua maikai no ia auhau. Ua maopopo i na mea a pau ke ano o ia kula, no na keiki hapahaole, makua kekahi, makua ole kekahi, naaupo kekahi, aole manao e imi i ka naauao no ka lakou mau keiki. Eia no iwaena o kakou ia mau keiki a ia lakou ka noonoo i ka pono, e kau i kekahi auhau i mea e hoonaaauao ai ia lakou, a i ole ia, e kuu wale aku ia lakou iloko o ka naaupo, a me ka noho wale, a me ke kolohe, a e lilo lakou i kumu no ka ino maoli iwaena o lakou. Penei ka palapala helu dala no ia kula, i ka la 31 o Dek.:

Koena dala Ian. 1, 1855,	\$452 15
Loaa iloko ka waihona o ke aupuni,	629 00
Loaa ma ka uku o na haumana a me na buke,	289 98
Ma ka uku hoopanee, a me ka hoolimalima hale,	255 00
	<hr/>
	\$1,626 02

LILU AKU,

Uku o ke kumu,	\$1 231 15
Hana hou i ka hale,	150 00
No ka lua wai,	51 00
Na buke, me kela mea keia mea,	87 70
Koena dala,	106 17
	<hr/>
	\$1,626 02

Ua hana ia kekahi mau keena elua iloko o ka hale kula maluna, i wahi e moe ai no ke kumu, a no ke kula kekahi.

NA KULA WAE, AOLE MALAMAIA E KE AUPUNI.

Eia no ia mau kula, o ke kula nui ma ka Punahou, o ke kula o Laimana ma Hilo; o ke kula ohana o Bona ma Kohala, a o ke kula Kaaolika ma Ahuimanu, Oahu, a me ke kula a Wilikoke ma Kauai. Makehewa paha, ke olelo nui no ia mau kula, ua like maoli no me na mea o ka'u palapala o kela makahiki, ua ike maoli au i keia mau kula a pau, hookahi wale no koe, iloko o ka makahiki i hala iho nei, a ua maopopo maoli ia'u, ka ikaika a me ka akamai o na kumu, a me ka ikaika o ka lakou hana, ke kokua nei ia mau kula, e hapai iluna i keia lahuikanaka. He mau kula liili e ae ma Honolulu nei aole i hoikeia mai.

Ua haawi ka Ahaolelo o kela makahiki i e \$4,000 e kokua ma ke kukulu ana i hale hou, no ke kula o Laimana ma Hilo. Olioli au ke

hai aku ia oukou, ua paa ia hale, a he pookela ia o Hawaii nei; o ka nui o ke kala lilo no ia hale, i kuu lohe ana, ua \$8,000. Akolu paha papa o ia hale a ua makaukau no ka haumana 60. He keena kula, a lehulehu na keena moe, a me ke keena ai, a me ka hale papaa iloko o kela hale hookahi. Ua maikai kahi e ku ai ia hale, he kiekie, ku pono i ke awa, ikeia hoi ma ka moana loa. He hoailona maikai ia no na moku e holo mai ana i ke awa; ua lana ka manao, i ke aupuni Hawaii ke mau kona haawi ana i kona dala, e hana i na hale e like me keia e holo ai ka naauao.

Eia kekahi kula ano nui, pono no ke hai aku, oia hoi, ke kula ma ka Punahou. Ua like kona ano me ka mea i oleloia ma keia palapala o kela makahiki. O ke kumu nui o ia kula, E. G. Beckwith ka Peresidena, a o G. E. Beckwith kona kokua; nana no e ao i na olelo kahiko. Ua aneane 60 ka nui o na haumana ma ka papa hoomakaukau. Ua oleloia e pii ana kekahi poe haumana iloko o na mea hohonu i ka malama o Sepetemaba. Pela no ia makahiki aku, ia makahiki aku, ke mau ka maikai o ia kula. He ano maikai kona i keia manawa, he wahi maikai kona e ku nei, he mehameha, he oluolu aole wahi maikai e aku ma keia moana Pakifika no ke kula nui, a he mea no hoi ia e pono nui ai ka oihana hoonaaauao ma keia pae aina.

Eia nae ka mea e pono ai keia kula nui, o ke *dala hoomoe*, a o ka uku hoopanee, oia kona ola. Alaila, aole nui ka lilo o na haumana, a nolaila ke imi nei na kahu o ia kula, i \$50,000 hoomoe no ia kula. Ua noi mai ua mau kahu nei i ka papa hoonaaauao i kela malama o Iulai, e kokua i ke aupuni i kauwahi dala no ia kula, a nolaila ua hoohiki ka papa hoonaaauao me ka ae pu o ka Moi a me kona Ahakukakukamalu i \$10,000 no loko ae o ke dala hoomoe o na kula o ke aupuni, ke loa nae he \$40,000 e hui ia me ia iloko o na makahiki ekolu. Ma keia hana, ua maopopo ka manao o ke aupuni o ke Alii i keia kula nui, aole no he palaka na mea makemake i ka naauao i keia hana maikai.

Ua manao ia e holo mai ana paha na haumana mai Amerika mai e komo i keia kula no ka oluolu, no ka uuku o ke dala lilo, a me ke akamai o na kumu.

III. KELA MEA KEIA MEA.

Ka noho ana o na Kanaka.

Ma ka palapala makahiki o na loio apana, ua hoike ia mai ka nui o na kanaka i hoopaiia iloko o 1855, iloko o na ahahookolokolo o keia pae aina, oia hoi 4,941 ka nui; 1,370 ka oi mamua o kela makahiki mamua! Hookahi kumu nui no keia mahuahua loa ana o ka hewa, oia hoi o ka ona; o ka nui o ka poe i hoopaiia no ka ona, ua 2,470, a i ka makahiki 1854, ua 1,482. Ua maopopo ka mea e ona nui ai; aole o ka wai ikaika, he *Bia* no. Ua hana ia ka bia maanei, a ua haahaa ke kumukuai, no ia mea, ua ona maoli na kanaka, a ua pupule maoli kekahi. He mea weliweli keia, ua hoikaika maoli na luna o ke aupuni e kinai: aole nae pau iki, ke mahuahua nei no, e hoopau ana i na pono he nui wale, ua emi na mea maikai i pau, i ka *pele* ma

Hilo. Ua hoike aku au i keia i ka Ahaolelo o kela makahiki, aole nae i hana ia, ua manao ia ua ikaika na kanawai i keia manawa, makehewa ke kau kanawai hou no keia mea.

A, i ko'u manao ua pono, ke hoopau loa i ka *Bia* ma ke kanawai. A pela no ka manao o ka Iiamuku, a me ka lunakanawai hoomalu o Honolulu, a me na luna e ae o ke aupuni, e hoopau loa i ka bia. E hookomoia ana kekahi bila o ia ano iloko o ka Ahaolelo, na Mi. Griswold e hoomakaukau ia bila; ina i lilo ia i kanawai, pau paha keia hewa, a i ole emi no paha.

O ka nui o ka poe i hoopaiia no ka moekolohe iloko o ka makahiki i hala, ua 799. Iloko o ka makahiki 1854, ua 699; hookahi haneri ka oi. Ua akaka paha ke kumu o keia mahuahua ana o ka moekolohe, no ka ona no; no ka mea, ua hele pu ia mau kewa elua ma kahi hookahi; ma kahi o ka ona nui, malaila ka moekolohe nui. Ina hoi i hoopauia ka ona, emi koke ka moekolohe.

I kuu lohe ana, ua aneane makehewa ke kanawai o kela makahiki, no ke kinai i ka hookamakama; aole hoi i loa nui ka pono, ma ke kau kanawai no keia mea, he hewa *malu* keia, aole loa i ke kanawai. Eia wale no ka mea e pono ai, o ka holo mua o ka naauao christiano, o ke kiai o na makua i na keiki, i na kaikamahine hoi, o ka paipai i ka hana, a me ka hoomaemae i na hale, oia hoi, o ka holo mua o na hana naauao a pau.

He oiaio no, e like me kau olelo iloko o na palapala makahiki ma mua, aole nui ka hewa ma kuaaina, a i kuu lohe ana, ua maluhia ka nui; aole nui o ka haunaale, o ka poe makemake nui e hana ino, holo koke lakou i Honolulu, a me Lahaina, ma kahi o ka hana lealea nui.

Ua puka mai kekahi kumu ino hou iwaena o kakou i keia wa, pono paha e noonoo ka Ahaolelo i keia mea, oia hoi, ka uui o na Pake hana, e kau liliu nei ma keia pae aina a puni, me na haole mahiai. Eia nae ma Honolulu nei ka nui. He poe ano maikai kekahi o lakou, he noho malie, lawelawe hana, aole nae pela ka nui, he kolohe ka nui, a ma o lakou la, nui ka hewa o ka aina. Eia kekahi pilikia, o ko lakou ike ole i ka olelo o keia aina; a, nolaila, ike ole lakou i na kanawai; aole hoi hiki ke kamailo nui aku; he poe kaawale lakou, e noho ana iloko o ka pouli, iwaena o kakou, aole ike i ko kakou Akua, ka mea a kakou e hoochiki ai, nolaila lilo loa lakou i ka hewa.

Pehea la ka pono o keia poe kanaka Pake? Pehea la e maluhia ai! Aole o'u makaukau e paipai i ka Ahaolelo e kau i kanawai okoa no lakou; ina nae e ao ia lakou i ka olelo Hawaii, a i ka olelo Pelekania paha, i mea e hiki ai ke hoonauao ai ia lakou, oia kekahi mea e malu ai ko lakou noho ana, malalo o ke aupuni. Ina he wahi kula no lakou i ka po, a i na hola kaawale paha, i ka la Sabati paha, oia kekahi pono. Aole nae hele lakou i ke kula ke ole ke kanawai. Ua hoikaika kekahi poe o Honolulu e ao ia lakou iloko o na kula Sabati, a ua hele iki no kekahi poe a hala kekahi mau pule, haalele loa lakou i ke kula, aole hoi hou.

Ka poe mare, na Keiki hanau a me ka poe make iloko o 1855.

Ua hemahema na palapala hoike no ia mau mea i keia makahiki i hala, nolaila, aole pololei loa na hua helu malalo:

Ka poe mare,	944
Na keiki hanau,	1,642
Ka poe make,	1,685
Ka oi o ka poe make mamua o ka poe hanau,	43
Eia malalo nei na hua helu e maopopo ai ka poe hanau, a me ka poe make iloko o na makahiki 5 i hala aku nei:	

Makahiki.	Hanau.	Make.	Ka oi o ka make.
1851,	2,424	5,792	3,368
1852,	1,852	2,822	970
1853,	1,513	8,026	6,513
1854,	1,381	1,439	58
1855,	1,642	1,685	43

Mea olioli maoli keia ke nana i na hua helu maluna; no ka mea, iloko o na makahiki elua i hala aku nei, ua emi loa ka make, a ua aneane like pu ka poe hanau a me ka poe make. O ka mai puupuu ke kumu o ka make nui iloko o 1853. Nolaila ua Inna ka manao i ka lahui Hawaii, me he mea la e hoi hou ana ke ola iloko ona. E kokuia mai ke Akua ia kakou a pau e hoikaika pu, e hoomau i keia lahuikanaka Hawaii.

Ka Hae Hawaii.

O ka *Elele* wale no ka nupepa ma ka olelo Hawaii mamua iho nei, a ua manao ia he uuku ia; elua wale no pai ana i ka malama hookahi, aole hoi kupono loa kona ano.

Nolaila, ua noonoo nui ka papa hoonaauao i keia mea, ua kuka pu me ka *Moi*, a ua ae mai oia i ka makou manao, e hoopuka i nupepa hou, ua kupono ia makou e hana pela, no ka mea, ua ku i ka hoonaauao i na kanaka, a he wahi kala ka makou e hana i keia hana, e like me ke "kanawai e pono ai na kula," o ka makahiki 1850. Nolaila, ua holo ko makou manao e pai i ka *Hae Hawaii*, i kela pule keia pule; a o ka luna hooponopono o J. Fuller. A ua haawi makou i kauwahi dala e pono ai ka pai ana no loko ae o ka uku hoopanee i loa mai ma ke dala hoomoe no na kula. Aole paha nui ka lilo o ke aupuni no keia nupepa. \$1 no ka makahiki ka uku o ka poe lawe; ua like ia me ke dala lilo no ka pai ana. Aole i komo malaila ka uku no ka luna hooponopono. Ua hui keia hana ana me kana hana kakauolelo a i kona wa pilikia, ua loa kona kokua i ka hana. O ke ano o keia nupepa, eia, o ka hai aku i ka nu hou, a me na mea o ke aupuni, a me ka noho ana o na kanaka, a me ka ike. O kona ano nui nae o ka paipai i ka mahiai, a me na hana maikai e ae. Ina i holo keia hana, he mea ia e pono ai ke aupuni a me ka lehnlehu. Eia ka kakou hana nui i keia wa, o ka hoopuka mai i na pono a pau iwaena o kakou iho, a o ka nupepa ka mea kokua nui i keia hana. Ua maikai ka aina o kakou, ua nui a ua oluolu ka lepo; he noonoo no kekahi hana a kakou, a o ka hoonui ae i ka pono, o ke kokua ma keia hana ke kumu o keia nupepa.

Manao paha kekahi poe ma kuaaina he mea kaumaha ke \$1 hoo-kahi; ua lehulehu nae ka poe oluolu e uku i ke dala hookahi, no ko lakou makemake i ka ike, a e loa ana ko lakou pono malaila mahope aku.

Na Aina o na Kula.

Eia mai ka palapala hoakaka i na aina i kuai ia, ua hoailona ia W. O ka nui o ke dala loa mai, ua maopopo ma ka palapala helu i hoailonaia L. M. he \$27,105 44. O ka nui o ke dala i loa mai ma ka uku hoopanee, a hiki i ka la December 31, \$3,596 56. Ua koe kekahi mau aina no na kula ma Hawaii, Molokai, a me Kauai, elua wale no paha i koe aole i ana ia ma Hawaii.

O ka laau lapaau haawi wale i na Kanaka.

Aole pau ka laau mamua, nolaila ke waiho wale nei na dala \$500 i i haawi ia i kela makahiki, e kuai laau. Aole i nui ka mai o na kanaka, aole hoi kii nui ia mai ka laau. Pono nae e hookomo i keia haawina iloko o ka bila, o hiki mai auanei ka mai nui, a ua pau e keia laau.

Aole i kukulu ia no hale mai, mamuli o ke kanawai o kela makahiki, nolaila, i ko'u manao, ina he waihona laau ma Honolulu nei, kahi e loa ai ka laau i ka poe mai a pau, a hiki i ka wa e paa ai na hale mai, he mea no ia e pakele ai na kanaka he nui wale. Pela ka manao o kekahi mau kauka. Ua 345 na kanaka mai i lapaauia e Ruka iloko o ka makahiki i hala, a o ia poe 132 he mai moekolohe. Ina pela ka ike o na kahuna e ae, pono no e imi i mea e pau ai keia mea hoopau wale i ka lahuikanaka Hawaii, a o ka laau ku pono kahi mea e pono ai.

Palapala Helu Dala.

Eia mai ka palapala hoakaka i ka loa mai, a me ka lilo aku o keia oihana, mamuli o ka bila haawina o 1855, a hiki i Dekemaba 31, ua hoailona ia W, K. Eia hoi ka palapala hoakaka i ke kala loa mai a me ka lilo aku, a hiki i ka la 31 Maraki o keia makahiki, ua hoailona ia o P.

Na Kula ma ka olelo Pelekania.

No ka lohi o keia poe kahu, aole hiki mai na palapala hoike no ia mau kula i ka wa pono; nolaila, aole komo keia olelo iwaena o na kula wae ma kahi pono; aole loa i hiki mai na palapala a kekahi mau kahu o na kula haole; a nolaila na wahi hakahaka iloko o ka papa helu mahope nei. Ua akaka nae ma na hua helu malalo ka holo o keia mau kula. O ka nui o na kamalii maoli i ao ia ma ka olelo Pelekania i ka makahiki 1855, ua 707; aole nae komo ilaila na Haumana o Lahainaluna, a me ke kula nui o Hilo. Ua ao ia na haumana a ia mau kula ma ka olelo Pelekania i kela la keia la, a ina i hoouluulu ia me na haumana o na kula haole e ae, eia ka nui loa mai, 847.

Olelo mai na kahu o na kula Pelekania a pau loa, ua loa no kauwahi o ka olelo Pelekania i na kamalii maoli. He olelo pakiki ka olelo haole; e loa no nae ia lakou. Aole emi ike ka makemake o na

makua i na kula haole; a ua uku pono mai ka nui o na makua no keia mau kula; he nani no ia no lakou. O na makua uku i kela pule keia pule i hapaha no ka haumana, ua oluolu lakou; aole pilikia ka ohi ana o ke dala.

Aole maopopo loa ma na palapala hoike ka nui o na keiki kane a me na kaikamahine iloko o na kula haole. Ma ka nana aku no mae o na keiki kane ka nui; uuku loa na kaikamahine, aole hiki i ka hapahaumi. He mea pono ole keia, no ka mea, e like me ka'u olelo i kela makahiki, eia ka mea e loa koke ai keia, olelo maikai i na kanaka Hawaii, o ke ao aku i na wahine, oia hoi ka makuahine, a me ka hiikeiki. Na lakou e haawi i na keiki i ua olelo nei, o ke kamaaina koke no ia iloko o na hale a pau, a me ka lehulehu. Aole noo-pela na makua; ua manao nui lakou i na pono e loa koke mai ana i na keiki kane ma ka olelo Pelekania, no ke komo iloko o na oihana kuai, a me na hana a ke aupuni, a me ke ao kula, a ua pohihihi hoi na pono e loa mai i na kaikamahine ma ka olelo haole. Nolaila, aole lakou e manao nui e ao ia lakou malaila. He kuhihewa keia i ko'u manao, aole nae akaka ia'u ka mea e pono ai. Pono no nae ke noonoo ka poe makemake i ka naauao o na kanaka Hawaii, a o na kahu o na kula haole kekahi.

E kekahi pono, e ao pinepine i na makua no keia mea; i ole lakou e manao nui ma na pono e loa koke mai ma ka olelo Pelekania, e, manao no a e imi hoi i ka pono no ka lehulehu ma keia hope aku.

Elua kula i koe aole i komo iloko i ka papa helu malaila; hookahi ma Wailuku, Maui, o Bele ke kahu; ma Kalihi kekahi, kokoke ma Honolulu, o H. R. Hitchcock ke kumu. Hui a pau loa 18.

Elua kula e waiho wale nei, aole kumu, aia ma Lihue, a me Koloa, Kauai. Oia ka pilikia nui o keia hana, o ka hapa o na kumu makaukau, a ua ae i ka uku a na kahu e haawi nei. Eia wale no na kumu pono, o ka poe ike, ano maikai hoi, a ua ike i ka olelo Hawaii. Ina ike ole i ka olelo Hawaii, aole holo pono ke ao ana; a ua hapa hoi ka poe makaukau pela ma Hawaii nei.

GOVERNMENT SCHOOLS, 1855.

HE PAPA HOIKE O NA KULA O KE AUPUNI O KO HAWAII NEI PAE AINA, M. H. 1855.

DISTRICTS. N. A. PANA.	Number of Schools. Na Kula a pau.	Number of Scholars. Na Haunana a pau.	Number of days school Na la i kula'.	Amount expended for teachers' wages. Ka uku o na kumu.	Am't expended for pay of Inspectors, Treasurers and Sundries. Ka uku o na Kahukua, Ke la mea ke ia mea.	Amount expended for School Houses. Dala lilo i na Hale Kula.	Total expenditures ac- cording to Treasurers' Reports. Dala lilo a pau ma ka olelo o na Pukuu.	Number of Scholars in Reading. Ma ka Behelehu.	Number in Writing. Ma ke Kakanima.	Number in Arithmetic. Ma ka Hehu.	Number in Geography. Ma ka Palapala Aina.	Number in Morals. Ma ka Huiakanaka.	Number in Singing. Pa ko li.	Number of persons li- censed to Marry. Na Palapala Mare.	Number of Births. Ka poe i Hanau.	Number of Deaths. Ka poe Make.	
HAWAII.	1	24	565	2,909	\$1,152 01	\$149 66	\$124 00	1,425 67	383	294	316	119	52	239	81	44	46
	2	19	517	2,368	1,063 47	110 79	178 42	1,352 68	326	265	276	163	103	307	21	24	16
	3	16	430	1,681	196 00	68 90	2 00	266 90	202	109	275	221	37	228	21	42	30
	4	19	544	1,557	598 39	61 55	20 00	679 94	220	174	385	119	56	113	27	86	101
	5	24	819	2,685	764 08	125 46	105 00	994 54	262	118	502	175	85	93	24	177	133
	6	5	134	940	197 06	54 60	52 50	304 16	83	69	82	29	13	41	19	85	59
	7	22	666	4,494	927 78	118 26	29 50	1,066 54	378	218	322	110	22	67	46	103	111
	8	14	410	2,336	682 57	148 05	144 00	974 62	181	105	152	77	37	219	34	52	72
	143	4,085	18,970	5,581 36	837 27	646 42	7,065 05	2,035	1,352	2,310	1,013	405	1,307	273	613	568	
MAUI.	1	15	555	3,511	2,167 77	272 12	475 98	2,915 87	314	287	495	290	312	90	75	65	
	2	21	564	2,785	1,000 18	178 11	897 06	2,075 35	326	246	302	210	38	79	30	17	9
	3	20	495	3,031	1,388 32	154 50	140 00	1,682 82	288	176	320	214	90	27	20	48	38
	4	38	973	3,040	1,543 25	475 19	197 00	2,215 44	573	389	231	243	18	115	51	127	115
	94	2,587	12,367	6,099 52	1,079 92	1,710 04	8,889 48	1,501	1,098	1,348	957	146	533	191	267	227	
MOLOKAI.	5	19	673	4,023	1,204 97	25 00	26 75	1,256 72	420	344	387	283	106	395	41	97	110
LANAI.	6	7	111	331	161 50	30 00		191 50	61	51	57	43		35	8	11	20
OAHU.	1	25	803	3,661	1,897 07	238 22	37 88	2,173 17	420	365	649	256	15	155	319	371	379
	2	12	331	1,850	752 07	61 38	14 00	827 45	154	55	175	237	4	56		48	45
	3	5	173	583	178 50	53 51	62 50	294 51	117	92	137	61	20	132	30	27	33
	4	8	187	871	348 88	68 22	97 38	514 48	171	116	175	169	20	148	1	45	53
	5	10	262	1,057	335 00	88 25	195 00	618 25	140	106	132	116	109		14	16	
	60	1,756	8,022	3,511 52	509 58	406 76	4,427 86	1,002	734	1,268	839	168	491	350	505	526	
KAUAI.	1	9	252	1,824	678 15	114 69	53 25	846 09	176	119	157	92	8		27	33	74
	2	6	94	1,282	336 53	69 38	100 00	505 91	61	59	57	52	40		54	72	
	3	7	112	1,050	365 25	39 57	158 50	563 32	69	49	65	31			28	30	
	4	5	86	1,113	670 62	126 58	124 38	921 58	60	57	70	53	9	38	26	14	37
	5	6	159	1,149					147	94	131	97	102	35			
	33	703	6,418	2,050 55	350 22	436 13	2,836 90	513	378	480	325	159	93	61	129	213	
NIHAU.	6	7	161	737	241 79	45 75		287 54	84	56	68	53	5	52	9	20	21
Total,	363	10,076	50,868	\$18,851 21	\$2,877 74	\$3,226 10	\$24,955 05	5,616	4,013	5,918	3,513	989	2,906	933	1,642	1,685	

